

ШҮГҮМЧҮЛӨДДИГ САНАЛДАРНЫ-АМЫДЫРАЛГА

Партия организацияларының өтчөт-соңгудалыг хуралдары СЭКП-нің XXIV съездининг шиттирлерин кууседир талазы-биле чоруттунган ажылдарның түнелин үндүрүшкөн, коммунисттериниң шүгүмчүлөдиг саналдарына үндөзүшкөн, мөөн соңгаргы сорулгалары тодораткан. Коммунисттериниң шүгүмчүлөдиг болгаш саналдар партиорганизациялар улам кичээнгейлиг өөренип көөр аларганын, оларны боттандырыр дээш хыналдаларны күштелдиргенин, боттарының организацияларында болгаш бүгү партилада дээш ажыл-херектиң байдалы дээш коммунисттериниң харысалгазының бедээнин олар көргүскөн.

Өскө бүгү черлерде ышкыш, бистиң Тес-Хем районунуң партиорганизацияларында ыңдыг хуралдар коммунисттерин кичээндериңиң өсүлүгү школары болуп, бедик идеялыг, организастыг денемге болуп эрткилден. Оларга районда бүгү коммунисттериниң база партия некижүүнүгө кандидаттарның 92,2 хуузу кирип, дыка хөй саналаны берип, партиорганизацияларның ажыл-чорудулгазының чедишкенин-даа, четпес-даа талаларын партиейки принципалдыг өсүлүгү илереткенер. Ылангыч Самагалдай ортумак школазында, район эмнелгезинде, «Чодураа» колхозта партия организацияларының коммунисттерин өтчөт-соңгудалыг хуралдарга чүс хуу киришкен.

«Чодурааның» партия организациязының үчүдүндө 59 коммунист бар. Отчөттүг үениң дургузунда хуралдарын Устав өзүгээр эртирп, аңаа коммунисттериниң партиейки даалганын кууседир турарынын, оларның марксисч-ленинчи өөренилгезинин, амалчы чоннарның коммунисттик кичээлгезинин, некижүүнүгүн партия биледин кадалап чоруурунун болгаш некижүү дадырынын, социалисттик чарыштың кууселдигин дугайында болгаш өскө-даа чугула айтырларын чугаалажып келген. Колхоз бүдүрүлгезинге ком-

мунисттериниң киржилгези эрткен чылдарга деңгээрге күштелген.

Коммунисттерден Батрак Чоолу, Батрак Чедой, хойну Сурат Шыдыраа, бригадирлер Серен Шимит, Соля Чикей, Долгар Хүлөр-оол болгаш өскөлөр-даа даанган ажыл-херээн өсүлүгү партиейки өсү-биле кууседир турарлар. Ында 3 партия бөлүү ажылдап, колхозтуң ажыл-агыйын шиттирлээринге боттуг дузаны чедирп турар.

Партия амыдыралы

Кылдырган ажылдар-биле кады ол организацияның амалында чамдык четпестери коммунисттер боттарының саналына чидим-биле шүгүмчүлөдү. Партиорганизацияның бюрозунуң секретары В. Л. Ламбың СЭКП-нің XXIV съездининг негелдизин кошкан кууседир, партияның хуралын амалчы аңгынын, колхозчу тараачынарның куусели-биле негеп көвүдөдир амалды сула чорудуп келген коммунист Иван Комбу шүгүмчүлөдү. Отчөттүг үениң шитинде чүгө 3 кижини партиага хулээп алган.

Мурнуудагы эрткен өтчөт-соңгудалыг хуралга болган шүгүмчүлөдиг санал-аналга үндөзүшкөн, хемчеглерин амалдап кылза-даа, өң кууселдиз дээш хыналда кошкан болганы-биле ола четпестер каталдап турар. Малды чидирер, төчөгөзөр, багай ажаар чоруктарны болдурбазынче кичээнгейни укладырып, кичи бурзууну оңашкан амалына харысалгазын беддер, малдың продуктулуун көвүдөдир дугайында айтырларын партиага, колхоз баштаар черинге, көдө Советтик куусемуге, сессияга хөй удаа чугаалажып келсе-даа, амалда четпестер

уламчылап турар. Маңаа бир чижек: коммунист Оюн Болат-оол харысалга чогу-биле колхозтуң 30 амыч хоюн ис чок чидирген турда, партионун талазындан кандыг-даа хемчег албаан. Ол ышкыш социалисттик чарышты партиага чорутууда, өң түнелин үндүрүндө улууг четпестер бар.

Самагалдайның «Сельхозтехника» наттыжышыны районда улууг бүдүрүлгө чериниң бирээзи. Ында партия организациясы бүдүрүлгөнүң планныг саналгаларын кууседиринче уланган чамдык ажылдарны чорудуп турар. Септелгениң шынары мурнууда чылдарга бедаарга экижизин. Планныг сорулгаларын кууседир турар.

Ынчалзажок ында партиага чамдык СЭКП Уставының негелдизинге дүшүрүп амалдап турар таварылгалар бар. Чинээ, өтчөттүг үениң дургузунда чүгө 5 каттап партия хуралын эртирген. Ындыг турбуже өң секретары эш Туран өң чогуур түңнел үндүрбей, өтчөттүг үениң дургузунда партиага чаңгыс-ла кижини кичиргени үениң негелдизинге таарышпас.

Партия организацияларының сорулгазы болза өтчөт-соңгудалыг хуралдарга болган санал-аналга үндөзүшкөн, амалдап кылган хемчеглериниң база шиттирлериниң кууселдиз дээш, коммунисттерниң авангардчы ролон бедилери болур. СЭКП районго, өң организастыг амал килдизи өтчөт-соңгудалыг хуралдарга болган санал-аналга үндөзүшкөн, амалдап кылган хемчеглерини амалдарга боттандырырчине уланган амалдарны чорудуп турар. Чүгө дие, ол бистиң мөөн соңгаргы амалымыстың чугула үндөзүн болгай.

Т. САНДАН.
СЭКП Тес-Хем райкомунуң организастыг амал килдизиниң эргелекчиси.

Ханды Чылбайкай Эркин районунуң Ленин аттыг колхозта Сайыр-Аксы суг-баран фермазына 20 чыл сөөкчөп келген, Мурнакчы саначы Ханды Чылбайкай амалдап келген үенинде оңашкан амалына ак-өстөкчүлүгү көргүскөн. Ол чыл саналда-ла бодуна аган социалисттик турмузун амыч кууседир келген. Ханды Чылбайкай эрткен чымын бодуна турмузун ишкел бурзуунда 1950 к. сүттү саап алар дөдө турмузун ишкел амыч кууседир келген. Мурнакчы саначы Ханды Чылбайкай эрткен Ленинниң юбилей медальы болган «Хундулгелдиң демдө» орден чаппап чоруур. ЧУРУКТА: саначы Ханды Чылбайкай.

Эмчи депутат

Тыва хоочун мал эмчизериниң бирээзи Монгуш Өлчөевич Очур шериг албанын эрттиргеш, Даг-Алтай автономнуң областың Ойрот-Тура хоорайында көдө ажыл-агый техникумуна ветеринария салбырын 1938 чылда дооскаш, ортумак эртемниг мал эмчизин атты чедип алган.

Сургуудан келгеш, Танды районунуң улууг мал эмчизинге беш чыл амалдап, 1943 чылда ТАР-ның ревизиюст шерининг ветеринария албанын-га киргеш, алыгыг полктуң амалдарын өмнө тургаш, ветеринария албанынын лейтенанты атты чедип алган. Шериг албанындан калашкан, Бир-Хем районунуң «Кызыл тараачын» колхозунга амалдап турган, малдын халдыварыг дарыгларын ууткаар талазы-биле улууг амалды чоруткан. Тываан Аббасович сурер малын шитип хынаары-биле 1946 чылда Шивилиг-Бара-Сугже чоруткан.

1953 чылда Тожу районунуң мал эмчизинге амалдап берген. Республиканың көдө амал-агый органы Монгуш Очурга кайнаар-даа чорударга үре-түнедиг амалдап, малдын аны-бур азырларында улууг хемчеглерин чорудуп келген. Ам «Тоора-Хем» колхозун Совет Тыва салбырында амалдап турар. Салбырның бода малы дөрт фермада, шөөр малы 12 колада устунген. Дуржугалыг эмчи совхозка амалдап келген үенинде кодуур, малдың бакы дескенир болгаш өскө-даа халдыварыг азырлары ууткаар талазы-биле улууг амалдарын чоруткан. Салбырның малы 30 амыч-километр черлерде оларлап турар. Монгуш Өлчөевичниң назыны улагы берген болза-даа коданарын үргүлчү кезип, малды шитип, профилактикттик хемчеглерин ач турар.

Кожанын кезип, малды шитип эмнөөрүндө алыгыг малчынарның ортууна табылгыг амалды чорудуп, СЭКП-нің XXIV съездининг шиттирлерин амалдарга боттандырырчине, чогу беш чылдык сорулгаларын, социалисттик халдыварын кууседиринче амалдарын өмнөлдөп турар. СЭКП ТК-ның ноорулду Дуржугалык амалы болган СЭКП-нің Дөдө Советтин сессиязының материалдарын салбырнын амал-ишчилеринге танытырган.

Салбырнын малчынары хоочун эмчизин Азас көдө Советтин депутатына дөрт уда депшигген. Коллективтин идегелин бүзүрүлди, сонгучулары-биле ужуражып өтчөдүн берип келген. Монгуш Очур көдө Советтин көдө амал-агый талазы-биле доогамал комиссиязынын даргызы чүгө амалдап ак-өстөкчү кууседир турар. Малдың ыжыг чөм-суурун тургузарычине, чаш төлүн бүрүн камтап аларычине, продуктулду чорудуур бедиринче доогамал комиссиязын келжигинери кол кичээнгейни укладырып, малдың уксазын өмнөлдөргө Монгуш Өлчөевич оңа салгып салып келген. Ол чөдө доогамал комиссиязын уксазын өмнөлдөргө амалдап алып продуктулду чөп турар алган.

Советтин организастыг амалды салбырангаймын, амалды бедик денемге тургузарычине, мал амалын улам кичээнгейниг депутат иштинин өмнөш өзөш үндүрүп кичирп келгенин Азас көдө Советтин чокта болуп эрткен сессиязында демделген.

Ш. ДОНГАК. М. ЭРГЕП.

Советтер болгаш амыдырал

Чагыгларның кууселдизи дээш

Чер-чер Советтеринин, оларның депутаттарының амалында кол черин сонгучуларның чагыгларын кууседирин организастаар амал ээлээр. Республиканың көдө болган суур Советтериниң депутаттары яам-бур айтырларга хамаарышкан чоңунуң чагыгларын кууседир чедип алып дээш боттарынын амалын улам илпектейлиг турар. Көдө амал-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрүргө, школар, клубтар, клубтарын, өскөкчүлүгүн туудуруу, өскөкчүлүгүн чегейлээш, чагыгларын чегейлээш, чериниң өскөкчүлүгүн чегейлээш.

Бо сорулганы боттандырып Советтерден, оларның куусемнарында, тус-тус организастаар улуу-биле хамааржып. Чер-черге ол амалдарын боттандырырчине улаандыр амалдап кылган хемчеглерин организастаарын бистиң республиканын чамдык Советтерин илпектейлген. Чагыгларын кууседиринге амалчы чоннарны база кичирштирп турар. Чоңун ол көдүрүшкүчү улам деткир болган илпектейлиг, күштү шың ажылгаары чугула соруга болур.

Тандынын Элегес көдө Советтин куусемунуң даргазы В. Анучин амалында кол черин сонгучуларның чагыгларын кууседир ээлеп, Советтин организастыг амалын өмнөлдөргө илгич берген. Көдө Советтин деисказоринде бүдүрүлгенин, культура-албан черлеринин, чуртталга баанынын туудулары шактын темпизип сайыраан. Сөөдү каш чык иштинде автогазды. Кудулура бакынын, дизельдик электростанцияны өңдөргө эдалга черин, механизастыг киргилде салбырын, рентген кабинеттиг, лабораторияны өмнөлдөргө туудуруу амалдап кирген. Иракчи оларда амалдап турар малчынарның культуруу амалдарын болган күш-агыйн экижидеринде уланган амалдарын чорудуп турар. Оң түнелинде 13 амычын, 12 чунар-бакынын малчынар тургаларында тут-

амал-Дагда харылзаа салбырын кайдазы-даа билдинмес. Бо чижек ол Советтик сессияларга четпес белеткенин, хулээп алган шиттирлер кууселдизин дөдөштүг организастаары турарынын херечизи.

Ол районунуң Кызыл-Чыраа көдө Советтин (куусемуну куусемнары болган депутаттарын стилдине четпестер ба да диннадыр ужураут. Сессияларга хулээп алган шиттирлер, депутаттарын чагайылар, аңаа кудулар казар дугайында хөй удаа хулээп ал турган шиттирлер кууселдизин бооп арткаш. Ол суурга мөш немей тарываан, чагайыдык амалы куу денемде. Көдө Советтик бирги организастыг сессияга сонгучуларның чагыгларын кууседир хемчеглер дугайында айтыргыны чугаалашкан турган. Ынчалза-даа аңаа хамаарыштыр депутаттарын берген саналдарын сессияның материалдарында ботун биживөөни элденгич. Чагыгларын казан, канчаар кууседир дугайында тожрай хемчеглерин амалдап кылбаан. Оң түнелинде чагыглар кууселдизин мында четпес боттанып турар.

Ниятин-биле Тес-Хем районунуң 4 көдө Советтин депутаттарынын өзөш кезип сонгучулар мурнууга өтчөттарын кылган. Ынчалза депу-таттар боттарының округтарынын амалычине кичээнгейни күштөдирп, бот-идепкейни бедилери чугула.

Советтериниң амалынын арга-херектерин сайырапгай-жыдып, массалар-биле тодаргай организастыг амалды чорудурун амалдары негеп турар. Чагыглар кууселдизин илпектейлгөргө, оң кууселдизин чедип алыры Советтерин организастыг боттуг амалын экижидерин чугула аргазы болур.

Тес-Хем район Советтинин 1971 чылдын апрельде болган он үнүк сессиязынын, Чыраа-ланды көдө Советтин ол-ла айла болган сессиязынын протоколдарын чокка чедир-ле бижип тургуспаан болган. Берт-Даг көдө Советтин апрельде болган сессиязынын протоколу-

бу кайдазы-даа билдинмес. Бо чижек ол Советтик сессияларга четпес белеткенин, хулээп алган шиттирлер кууселдизин дөдөштүг организастаары турарынын херечизи.

Ол районунуң Кызыл-Чыраа көдө Советтин (куусемуну куусемнары болган депутаттарын стилдине четпестер ба да диннадыр ужураут. Сессияларга хулээп алган шиттирлер, депутаттарын чагайылар, аңаа кудулар казар дугайында хөй удаа хулээп ал турган шиттирлер кууселдизин бооп арткаш. Ол суурга мөш немей тарываан, чагайыдык амалы куу денемде. Көдө Советтик бирги организастыг сессияга сонгучуларның чагыгларын кууседир хемчеглер дугайында айтыргыны чугаалашкан турган. Ынчалза-даа аңаа хамаарыштыр депутаттарын берген саналдарын сессияның материалдарында ботун биживөөни элденгич. Чагыгларын казан, канчаар кууседир дугайында тожрай хемчеглерин амалдап кылбаан. Оң түнелинде чагыглар кууселдизин мында четпес боттанып турар.

Ниятин-биле Тес-Хем районунуң 4 көдө Советтин депутаттарынын өзөш кезип сонгучулар мурнууга өтчөттарын кылган. Ынчалза депу-таттар боттарының округтарынын амалычине кичээнгейни күштөдирп, бот-идепкейни бедилери чугула.

Советтериниң амалынын арга-херектерин сайырапгай-жыдып, массалар-биле тодаргай организастыг амалды чорудурун амалдары негеп турар. Чагыглар кууселдизин илпектейлгөргө, оң кууселдизин чедип алыры Советтерин организастыг боттуг амалын экижидерин чугула аргазы болур.

А. НӨШНЕНДЕЙ.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ

Беш чыл бисе, бис беш чылга деп сорулга кичи бүрүзүгү кичээнгени хаара тууду турар. Тоску беш чыл планының даалгаларын амалдарга боттандырып калбарган. Чаганыччылар А. Кузнецов, М. Киселев, П. Покукалов озылгы, квартал планын чедишкенин кууседир, кичээнгенин амалдап. Улууг амал-ишчилери чыл планын декабрь 25-те куусеткен. ЧУРУКТА: пехтич мурнакчы амалынын П. Покукалов. А. СОДУНАМНЫҢ Ф. Ш. ДОНГАК.

Часкы хову амалына үренип белеткелди кол айтырп болгай. Бай-Тайга районунуң «Мурнакчы» колхозунда үренип амыч амычын багай чорудуп турар. Бодум шакта амалдап турар кичи мен. Тараа амычлар машиналар урелген турган. Машиналар бодум сөткөп кылган, үренип амычлар эрелден мен. Белеткээр үренишине хөй өзөш, чүгө 77 тонна кызыл-тас. Электростанция үзүктелди-биле амыч амычын шуудай туруп берген. Колхозтуң электростанцияны хөй хөндөүгө электростанцияны 1-2 шак иштинде берген, сонсадан каар. Чамдык 2-3 хун энергия бербей бергилээш. Үренип амычлар үренишине өзөш, ыңчалза-даа чогуур шынарыга чедир амычлар бөтөткөп амыч ужурут бис.

Белеткел озалдап турар

Часкы хову амалына үренип белеткелди кол айтырп болгай. Бай-Тайга районунуң «Мурнакчы» колхозунда үренип амыч амычын багай чорудуп турар. Бодум шакта амалдап турар кичи мен. Тараа амычлар машиналар урелген турган. Машиналар бодум сөткөп кылган, үренип амычлар эрелден мен. Белеткээр үренишине хөй өзөш, чүгө 77 тонна кызыл-тас. Электростанция үзүктелди-биле амыч амычын шуудай туруп берген. Колхозтуң электростанцияны хөй хөндөүгө электростанцияны 1-2 шак иштинде берген, сонсадан каар. Чамдык 2-3 хун энергия бербей бергилээш. Үренип амычлар үренишине өзөш, ыңчалза-даа чогуур шынарыга чедир амычлар бөтөткөп амыч ужурут бис.

Тывага, маалык өвүр таламын районга чинче партия дүштүг хойну өстүрери таарышкыч дөдөш амалдыч чер болганда практиказы улам-на барышкан турар. Бистин колхозтуң башы кой ордалады амал чедир чинче партия дүштүг хөй өстүрүп, оң баш бүрүзүлүн койну дүштүг хөй дүштүг кырып ал турар. Ол бригада төртүр чөк хойнактыр амалдыч бөрү 90-100 хуурагыш, а чамдык малчынары 120 чедир хурагыш дүштүгүрүк келген. Эртемниң чедишкенин пронагалдаары, журнакчыларын үлгелерин калбаргыны чугула.

Амыч-ишчине өзөш, негеледе чоң удуртугаларын уржуудан бистин колхоз күрүнеге дүк белеткээр планын ишкел чедир куусеткенин келген. Малдың өзери, өң бедик продуктулуугу болуру ээзиниң эки

Сөөртүлгө өртөөн чигедир

«Малын» көдө Тыва ССР-нің барымын талазы улауна турар. Ынчалза улам чедир 550 километр. Оң или чугу Мооз Арат Республиканын деисказоринде амалдары эркен. Чогу-на ол иш чүс километр бо чаганын амалы боту берген чүве. Бистин колхоз чүдө сөөртүр транспорт көдө амал-агый министрствозунуң чанында автотранспорт базазынын хөдөөниң ап турар. Сөөртүр турар амалды чүдө — мал чөмү тара, колхозчулук чөмөр, тууга материалды. Ындыг ирак черге чүдө сөөртүлгө колхоз улууг карыгалыг болуп турар. Чижээ, шала кылдыр амалды кубушкан маңазы

сөөрткөн хөдөөни 39 рубль болур, ыңчанган он бот-үне-ли-биле хөдөөни каттышкан, 143 рубль болур. Мал чөмү тарааны чедиргенинин хөдөө-рып, 200 километр чөмчөөдү 270 километр кылдыр узады салып турарында болур. Бирги кластың чалгыс тонна чүгү дөш 4 рубль 59 копеек төлөүр ужураут. А бо организастыг ол тарифти барымдала-вай, чалгыс тонна чүк 13, 13 рубльды тыртып ап турар. Ынчанган Көдө амал-агый министрствозунуң чанында автобаза 1971 чылдын дургузунда колхозтуң агар санал-дан 13.555 рубльди артыкка тыртып алган. Шак илгич чөптү өзөш чөртү-биле өткөрү аржажок. Мөөн соңгаргы амалды чорутуу Көдө амал-агый министрствозунуң автобаза чүдө сөөртүлгенин хөдөөниң иш катан улагыт-

Мөңгүн-Тайгадан
МЕДЭЭ

ни өң херек кырында өртөөн дөрт каттап амалды чорутур. Мында хамык ужур чүдө дөдөргө, Көдө амал-агый министрствозунуң чанында автобаза чүдө сөөртүлгенин хөдөөниң иш катан улагыт-

УДУРТУЛГАНЫҢ ЧЕТПЕЗИНДЕН

Ветеринария эртемнириниң кандыгы И. Т. Кызыл-оолдуң «Шың» согулга параны «Дүвүрчүгү» байла чүдөн болганмы?» деп чүдүн номчаш, бодумуң колхозунда хөй амалынын амыч байдалын ээлеп каш чылдар мурнууда турганын-биле денемдизин. Ол үдө бисе Улгелерин станицалдан алгач уксазын чинче пария дүштүг кошкарларын экижөөш чүве. Ынчалза даң кара баштыг ак хойларын тускый колхозга үкөш, хайнакталды өткөзүш.

Бистин колхозка ол үдө мал амалы беш чок, чүгө чалгыс тонна амалы турган. Улгелерин станицалдан турп келген эштер бисе ол талазы-биле эки дуулашкан. Ийниш чыл өртөөдө амалды эки түнүкчү илери, колхозтуң бүгү ордугалынын чедип амыч хуузу хөй амалында кичирп турар амал.

Экижитиниң колхоздары хөй бурдуу чүдө чартык, эки дөдө-ле килограмм дүк берип турган. А хайнактарында 3-5 кг болуп турган. Ол чылдарда бистинге чүдө болу-вустуң районукустан өзөш, Эрэн-

ниң, Овунуң амал-агыйларында амалчылар база көп сонугурун турган. Илья Тонгур-оолович боду беш чалгыс өзөш удаа чоран. Дуржуларга солтурууну өөрдөгелгел хуралдары база болуп турган.

